

Cititori buni si scriitori buni

Când citim, trebuie să observăm detaliile cu tandrețe. Nu este nimic greșit în raza de lună a generalizării, dacă ea apare *după* ce razele jucăușe ale soarelui cărții au fost adunate cu grijă. Dacă cineva pornește cu o generalizare gata făcută, începe de la capătul greșit și se îndepărtează de carte înainte de a fi început s-o înțeleagă. Nimic nu este mai plictisitor sau mai nedrept pentru autor decât a te apuca să citești, de exemplu, *Doamna Bovary*, cu ideea preconcepută că avem de-a face cu o critică a burgheziei. Trebuie să ne amintim întotdeauna că opera de artă este invariabil o lume nou creată, astfel că, înainte de toate, trebuie să studiem acea lume nouă cât mai bine cu putință, apropiindu-ne de ea ca de ceva complet nou, neavând nici o legătură evidentă cu lumile pe care le cunoaștem deja. După ce această lume nouă va fi fost studiată îndeaproape, atunci și numai atunci să ne permitem a analiza legăturile sale cu alte lumi, cu alte ramuri ale cunoașterii.

O altă problemă: ne putem oare aștepta să culegem informații despre locuri și timpuri dintr-un roman ? Poate fi cineva atât de naiv încât să creadă că ar putea învăța ceva despre trecut din acele atrăgătoare *best-sellers* care s-au învârtit prin cluburile de cărți sub titulatura de romane istorice ? Dar capodoperele ? Putem să ne bazăm pe imaginea Angliei latifundiare, cu baronii și peisajele lui Jane Austen, când tot ce a cunoscut ea a fost numai salonul unui cleric ? Și *Casa umbrelor*, romanul fantastic dintr-o Londră fantastică, putem să-l considerăm un studiu al Londrei de acum o sută de ani? Cu siguranță că nu. Același lucru se aplică și celorlalte romane din această serie. Adevărul este că marile romane sunt mari povești - iar romanele din această serie sunt povești supreme.

Timpul și spațiul, culorile anotimpurilor, mișcările mușchilor și minții, toate acestea sunt pentru scriitorii de geniu, (pe cât putem noi ghici, și sunt încredințat că ghicim bine) nu noțiunile tradiționale ce pot fi împrumutate de la biblioteca în mișcare a adevărilor publice, ci o serie de surprize unice, pe care marii artiști au învățat să le exprime în modul lor unic. Autorilor minori le rămâne ornamentarea lucrurilor comune; ei nu se obolesc să reinventeze în vreun fel lumea; ei numai încearcă să scoată cât mai mult dintr-o ordine dată a lucrurilor, din modelele tradiționale ale ficțiunii. Variațiunile pe care le pot produce autorii minori, în aceste limite, pot fi amuzante într-un chip decent, efemer, pentru că cititorilor minori le place să-și vadă propriile idei deghizate în chip plăcut. Dar adevăratul scriitor, cel care trimite planetele să se învârtă, modelează un om adormit și preschimbă febril coasta adormitului, acel gen de autor nu are valori la îndemână: el trebuie să și le creeze singur. Arta de a scrie este o treabă fără rost, dacă nu implică mai întâi arta de a privi lumea prin potențialitatea pentru ficțiune. Materialul acestei lumi poate fi suficient de real (atât cât poate fi considerat real), dar nu există deloc ca o totalitate universal recunoscută; el este haos, și acestui haos autorul trebuie să-i spună: "există !", permițând lumii să licărească și să fuzioneze. Ea este acum recombinaată la nivelul atomilor, nu numai în părțile sale vizibile și superficiale. Scriitorul este primul care o localizează și numește obiectele naturale din care este alcătuită. Boabele acelea sunt comestibile. Creatura târcată care a ieșit în calea mea ar trebui împlânzită. Acel lac dintre copacii aceia va fi numit Lacul Opal, sau, mai artistic, Lacul Zoaielor. Ceața aceasta e un munte - iar muntele trebuie cucerit. Artistul urcă pe o pantă fără poteci și, în vârf, pe o stâncă bătută de vânt, pe cine credeți că întâlnește ? Pe cititorul gâfâind fericit, și apoi se îmbrățișează spontan și rămân legați pentru totdeauna, dacă și cartea va dura pentru totdeauna.

Într-o seară, într-un colegiu îndepărtat de provincie, în care s-a întâmplat să ajung alergând într-un tur prelungit de prelegeri, am propus un chestionar: studenții trebuiau să aleagă patru definiții din zece care, combinate, ar defini un bun cititor. Am pierdut lista, dar îmi amintesc cum suna. Alegeți patru răspunsuri la întrebarea: „cum ar trebui să fie un cititor, pentru a fi un cititor bun ?”:

Cititorul trebuie să aparțină unui club de lectură.
Cititorul trebuie să se identifice cu eroul sau eroina.
Cititorul trebuie să se concentreze asupra unghiului socio-economic.
Cititorul trebuie să prefere o poveste cu acțiune și dialog unele fără.
Cititorul trebuie să fi văzut cartea ecranizată într-un film.
Cititorul trebuie să fie un autor în devenire.
Cititorul trebuie să aibă imaginație.
Cititorul trebuie să aibă memorie.
Cititorul trebuie să aibă un dicționar.
Cititorul trebuie să aibă ceva simț artistic.

Studentii au preferat, în majoritate, identificarea emoțională, acțiunea și unghiul socio-economic sau istoric. Desigur, cum ați și ghicit probabil, un bun cititor trebuie să aibă imaginație, memorie, un dicționar și ceva simț artistic - iar acest simț artistic îmi propun să-l dezvolt, în mine și în alții, ori de câte ori am ocazia.

Întâmplarea face să folosesc cuvântul *cititor* într-un sens destul de vag. În mod paradoxal, o carte nu poate fi *citită*: poate fi doar recită. Un bun cititor, un cititor matur, un cititor activ și creativ este un recititor. Și o să vă spun și de ce. Când citim o carte pentru prima dată, procesul de mișcare laborioasă a ochilor de la stânga la dreapta, rând cu rând, pagină cu pagină, această complexă muncă fizică pe care ne-o cere lectura, procesul de studiu, în limite de timp și de spațiu, al conținutului cărții, toate acestea stau între noi și evaluarea artistică. Când privim un tablou nu trebuie să ne plimbăm ochii într-un fel anume, chiar dacă, asemeni unei cărți, o pictură poate avea elemente de adâncime și compoziție. Elementul timp nu contează la primul contact cu o pictură. Citind o carte, trebuie să ne alocăm timp, pentru a ne obișnui cu ea. Nu avem un organ fizic (așa cum avem ochiul când privim o pictură) care să-și asume rolul de a privi întregul spre a putea savura apoi detaliile. Dar la a doua, a treia sau a patra citire a unei cărți, ne comportăm cu o carte în același fel ca și cu o pictură. Totuși, să nu confundăm ochiul fizic, capodopera monstruoasă a evoluției, cu mintea, o și mai monstruoasă realizare. O carte, indiferent de ce fel - operă de ficțiune sau de știință (linia de demarcație dintre cele două nu este așa de clară cum ar vrea unii să creadă) - se adresează în primul rând spiritului. Spiritul, furnicătura pe care o simțim în coloana vertebrală, este, sau ar trebui să fie, singurul instrument folosit în aprecierea unei cărți.

Acestea fiind zise, ar trebui să ne punem întrebarea: "cum funcționează spiritul când cititorul rezervat se întâlnește cu cartea luminoasă?" Mai întâi, rezerva se risipește și, de bine, de rău, cititorul intră în spiritul jocului. Efortul de a începe o carte, mai ales dacă ea apare demodată sau prea serioasă unor oameni pe care tinerii îi urmează în secret, acest efort este deseori greu de făcut; dar, o dată făcut, răsplata este diversă și abundentă. Cum artistul și-a folosit imaginația pentru a crea cartea, este firesc și corect ca și cititorul să-și folosească imaginația.

Există cel puțin două feluri de imaginație în cazul cititorului. Să vedem care dintre cele două este cel ce trebuie folosit la citirea unei cărți. Primul este unul, comparativ, inferior, care susține emoțiile simple și este de natură personală. (Există câteva subvarietăți din această primă categorie a citirii emoționale). O situație dintr-o carte este resimțită intens pentru că ne amintește de ceva ce ni s-a întâmplat sau de cineva pe care îl cunoaștem sau l-am cunoscut. Sau, la fel, un cititor prețuiește o carte pentru că îi evocă o țară, un peisaj, un mod de viață, fulgurații din propriul trecut. Sau, și acesta este cel mai grav lucru pe care-l poate face un cititor, se identifică cu un personaj din carte. Acest tip inferior de imaginație nu este acela pe care țin eu să-l folosească cititorii.

Deci care este instrumentul autentic ce trebuie folosit de cititor? Acesta este imaginația impersonală și plăcerea artistică. Ce trebuie stabilit, cred, este echilibrul armoniei artistice dintre mintea cititorului și cea a autorului. Trebuie să ne distanțăm și să o facem cu plăcere,

pentru a ne putea bucura din plin - bucurie pasională cu lacrimi și fiori - de țesătura internă a unei capodopere. Să fii complet obiectiv în aceste chestiuni este desigur imposibil. Tot ce-i valoros este, într-o oarecare măsură, și subiectiv. De exemplu, tu, cel care stai acolo, ai putea fi visul meu, iar eu aș putea fi coșmarul tău. Ce am vrut să spun este că cititorul trebuie să știe cum și când să-și adapteze imaginația, și el reușește, dacă încearcă să vadă clar lumea pe care autorul i-o pune la dispoziție. Trebuie să vedem și să auzim lucruri, trebuie să vizualizăm camera, hainele, manierele oamenilor creați de autor. Culoarea ochilor lui Fanny Price din *Mansfield Park* și mobila micii sale camere reci sunt importante.

Noi avem temperamente diferite, și pot să vă spun acum că cel mai bun temperament pe care-l poate avea sau poate să și-l dezvolte un cititor este o combinație între cel artistic și cel științific. Artistul entuziast este prea subiectiv în atitudinea sa față de o carte, și o răceală științifică a gândirii va tempera inima prea intuitivă. Dacă, pe de altă parte, un cititor este complet lipsit de pasiune și răbdare - de pasiune artistică și de răbdare științifică - el nu va avea șanse să savureze marea literatură.

Literatura nu s-a născut atunci când un băiat, strigând lupul, lupul a apărut alergând din valea Neanderthalului, cu un lup mare, cenușiu pe urmele sale; literatura s-a născut atunci când, într-o zi, un băiat a apărut strigând lupul, iar în spatele său nu venea nici un lup. Că micuțul, pentru că a mințit de prea multe ori, a sfârșit prin a fi mâncat de o fiară reală, este doar o întâmplare. Dar aici se află ceva important. Între lupul din iarba înaltă și lupul din poveste există o întrepătrundere. Această întrepătrundere, această prismă este arta literaturii.

Literatura este invenție. Proza este ficțiune. A spune că o poveste este adevărată înseamnă a insulta deopotrivă și arta și adevărul. Fiecare mare scriitor este un mare înșelător, dar însăși natura este o arhicunoscută trișoare. Natura înșală întotdeauna. De la simpla minciună a înmulțirii la sofisticata iluzie a culorilor protectoare la fluturi și păsări, există în natură un sistem miraculos de vrăji și viclenii. Prozatorul nu face decât să urmeze calea naturii.

Revenind un moment la micuțul care striga prin păduri că vine lupul, putem să interpretăm povestea în felul următor: magia artei constă în umbra lupului inventat cu deliberare, lupul din visul său; abia pe urmă păcăleala cu lupul devine o bună poveste. Numai după ce băiatul a murit, în sfârșit, povestea spusă despre el a slujit de bună învățătură în întunericul din jurul focului de tabără. Dar el a fost micul magician. El a fost plâsmuitorul.

Un scriitor poate fi analizat din trei puncte de vedere: poate fi considerat povestitor, profesor sau vrăjitor. Un mare scriitor combină toate cele trei ipostaze - povestitor, profesor, vrăjitor - dar vrăjitorul din el predomină și îl face un scriitor major.

Către povestitor mergem pentru distracție, pentru incitarea mentală a celor mai simple minți, pentru participarea emoțională, pentru plăcerea de a călători în regiuni îndepărtate din spațiu și timp. Un spirit oarecum diferit, deși nu neapărat superior, caută în scriitor profesorul. Propagandist, moralist, profet - aceasta este secvența ascendentă. Putem să ne îndreptăm spre profesor nu numai pentru educația morală, ci și pentru cunoașterea directă, pentru fapte simple. Incredibil, dar am cunoscut oameni al căror scop în citirea romancierilor francezi sau ruși era să învețe ceva despre viața din veselul Paris sau din trista Rusie. În ultimul rând, și mai presus de orice, un mare scriitor este întotdeauna un mare vrăjitor, și abia aici atingem postura mirabilă în care prindem a-i desluși magia caracteristică geniului și a-i studia stilul, imagistica, mecanismul romanelor și al poeziilor.

Cele trei fațete ale unui mare scriitor - magie, poveste, lecție - sunt făcute să se amestece într-o impresie unică de radiație concentrică, pentru că magia artei poate fi prezentă chiar în miezul poveștii, în esența gândirii. Există capodopere cu o gândire seacă, rigidă, organizată, care provoacă în noi un fior la fel de puternic ca romanul *Mansfield Park* sau ca bogata curgere a imagisticii senzuale a lui Dickens. Părerea mea este că o bună formulă pentru a testa calitatea unui roman, pe termen lung, este îmbinarea preciziei poeziei

cu intuiția științei. Pentru a intra în magia cărții de geniu, un cititor înțelept o va citi nu cu inima, nici măcar cu capul, ci cu șira spinării. Acolo ne atinge fiorul poveștii, chiar dacă păstrăm o oarecare distanță, chiar dacă suntem oarecum detașați de lectură. Abia atunci, cu o plăcere care este și senzuală și intelectuală, îl vom vedea pe artist construindu-și castelul din cărți de joc și vom vedea castelul din cărți de joc preschimbându-se într-un frumos castel de oțel și de sticlă.

Vladimir Nabokov (*Cursuri de literatura*)